

**ГОЛОД 1946 - 1947 РР. НА ЖИТОМИРЩИНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ
ОФІЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДЕРЖАРХІВУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Післявоєнні роки залишили практично без змін політичну й економічну систему в СРСР, хоча в суспільстві після переможного завершення війни відбувалися зміни, пов'язані з надіями та очікуваннями, які викликали особливий психологічний клімат і настрої. Населення країни увійшло в мирне життя, сподіваючись, що за порогом війни залишилось усе найстрашніше і важке. Однак уже в 1946-1947 рр. економічна й сільськогосподарська політика ВКП(б) викликала штучний голод. Він забрав із собою сотні тисяч людських життів, спотворив, як і голодомор 1932-1933 рр., моральні норми й життєві цінності, але разом із тим посилив критичні настрої у радянському суспільстві, викликав прихований та відкритий спротив як безпартійних, так і партійних громадян існуючій політичній системі й похитнув велич вождя-ікони - И.Сталіна.

Більшість вчених серед основних причин його появи називають: економічно необґрунтовані плани виробництва в сільському господарстві; відсутність у колгоспах потрібного забезпечення матеріально-технічними ресурсами; низьку культуру агротехніки; перебої з паливом і запчастинами; нестачу тягової сили; проведення польових робіт значною мірою вручну; обов'язковість виконання державних планів хлібозаготівель. Усе це, примножене несприятливими погодними умовами сильної спеки літа 1946 р., призвело до зниження врожайності зернових, істотного зменшення їх валового збору. Передумовою голоду, безумовно, можна вважати й упереджене, м'яко кажучи, ставлення Сталіна та його оточення до селянства взагалі, а до українського особливо.

Жертвами голоду 1946-1947 рр., поміж інших, стали мешканці Житомирської області. В офіційних документах більшовицько-радянських органів влади регіонального рівня (область, район), датованих 1946-1947

роками, про голод як такий не йдеться. Однак, незважаючи на всі намагання влади його ігнорувати, він не міг залишатися непоміченим, особливо на місцевому рівні. Районному та обласному керівництву потрібно було аргументувати республіканським чиновникам причину недовиконання державних планів виробництва сільського господарської продукції, тому питання держпоставок було ключовою темою обговорень на численних нарадах, спеціальних засіданнях секретарів КП(б)У та голів виконкомів Рад депутатів трудящих упродовж означуваного нами відрізка часу.

Предметом нашого аналізу є матеріали двох стенограм нарад перших секретарів райкомів партії Житомирської області - від 1 жовтня та 3 листопада 1946 р. *Мета статті* - визначити характер заходів, ініційованих владою для подолання проблем, що спричинили скорочення обсягів державних хлібопоставок.

Насамперед зазначимо, що в жодному з розглянутих нами документів, датованих 1946 роком, у тому числі - й згадуваних стенограмах, не йдеться про голод, або хоча б недоїдання. Комплекс розроблених партійними функціонерами заходів, спрямованих на подолання «тимчасових труднощів» з продовольством, свідчить про те, що предметом турботи місцевої влади були проблеми не людей, а виключно держави.

Ключовим питанням обговорення учасників наради секретарів райкомів КП(б)У Житомирської області 1 жовтня 1946 року була постанова Ради Міністрів СРСР від 19 вересня «Про заходи з ліквідації порушень Статуту сільськогосподарської артілі в колгоспах». Серед основних видів таких порушень називалися: 1) «незаконне захоплення колгоспних земель селянами, робітниками, службовцями та іншими не членами колгоспу; 2) надміру роздутий штат

адмінперсоналу колгоспів; 3) зловживання з боку колгоспного керівництва» [1, арк. 23, 25]; 4) «розтягнення колгоспного майна з боку районних партійних, радянських та земельних органів, їх працівників та інших осіб» [1, арк. 82]; 5) не вироблення окремими колгоспниками мінімуму

трудоднів, як от в с. Краснополь Янушпольського району, де таких колгоспників виявилось 40% [1, арк. 133].

Найбільш характерним порушенням «соціалістичної законності» у той час виявилися «факти прямого саботажу, опору хлібозаготівлі. До таких фактів належить штучна затримка здачі хліба державі». Доповідач зазначив, що «на 25 серпня в області ще 86 тис. га необмолоченого хліба. Причому, якщо раніше обмолочувала до 10% в п'ятиднівку, то тепер - по 1,5%» [2, арк. 11]. У цьому ж ряду порушень зазначалися й такі, як: «штучна затримка обмолоту, засипання зерна понад норму потрібного, приховування хліба у відходах» [2, арк. 12]. Підставою для таких висновків слугували результати численних перевірок, котрі виявили закономірність - боржниками зі здачі хліба були, як правило, південні райони області, що спеціалізувалися на вирощуванні зернових культур — Андрушівський, Вчорайшанський, Довбишський, Корнинський, Попільнянський, Ружинський, Трояніський, Янушпольський. Тоді як решта, що традиційно вважалися відсталішими через наявність слабо придатних для ведення землеробства ґрунтів (Словечанський, Олевський, Овруцький, Народицький, Базарський, Потіївський, Чоповичський, Баранівський), повністю справилися з виконання річного плану хлібозаготівель, а окремі - навіть перевиконали його.

Однак, якщо дистанціюватися від причин об'єктивного характеру, а такі поза всяким сумнівом мали місце, то, на нашу думку, важливою причиною свідомого саботажу хлібопоставок можна вважати такий суб'єктивний чинник, як психологія хлібороба-власника. Селянин, єдиним джерелом доходу якого є результати його праці на землі, всілякими способами намагався їх захистити. Тим більше, що зовсім недавно йому прийшлося пережити щонайменше дві трагедії голодного існування - голодомор 1933 року і німецьку окупацію 1941-1943 років. Тому на рівні підсвідомості селяни-колгоспники та одноосібники, незначна кількість яких восени 1946 р. ще була в Житомирській області, інстинктивно шукали форми і способи протистояння державній репресивній політиці (а хлібозаготівельну кампанію 1946 року, поза всяким

сумнівом, такою можна вважати). Керівництво області, у свою чергу, причину низького рівня хлібопоставок традиційно намагалось механічно вмонтувати в уже усталену схему більшовицької системи цінностей, наріжним каменем якої є «ієрархія, дисципліна та покарання» [3, с. 215]. У зв'язку із загостренням економічної ситуації в республіці не втратила своєї актуальності й теорія класової боротьби, як основної рушійної сили соціалістичного розвитку радянської держави. «Бо, за висловом одного з героїв мемуарів сучасника голодомору 1933 р. Д.Гойченка - більшовицького активіста Голованя, - ми поки-що перебуваємо у стані війни як проти залишків ворожих класів і груп, так і проти дрібнобуржуазної ідеології. Проти сил і традицій старого суспільства. Війна ця буде тривалою, і потребуватиме немало жертв для кінцевої перемоги» [4, с. 197]. Селяни інтуїтивно відчували, що вкотре стають об'єктом державного терору і, приховуючи частину врожаю, намагалися врятуватися від неминучої голодної смерті.

Риторика виступів учасників обох нарад вирізняється різкістю і категоричністю звучання, що межує з відкритими погрозами. Ті, хто виступав, закликали ширше використовували «більшовицькі заходи» боротьби зі «зłodіями, жуліками, розкрадачами хліба» [2, арк. 12].

Іншими словами, діяльність поза межами правового поля вважалася цілком нормальним явищем, адже висока мета «побудови світлого майбутнього» виправдовує застосування будь-яких методів. Обласне партійне керівництво устами секретаря обкому КП(б)У Бакуліна озвучило тезу про те, що «немає жодного району, де б не було зловживань. Деякі керівники заохочують ці неподобства. За хліб обком і облвиконком будуть відповідати перед ЦК КП(б)У, а кожен секретар райкому - за район. Якщо район не буде виконувати план, буде стояти питання про покарання районного керівництва» [2, арк. 15]. Наріжним каменем хлібозаготівельною кампанії виступав тотальний контроль засобами перманентних перевірок. Варто зауважити, що така політика не була спрямована на захист людини як такої перед небезпекою голоду. Насамперед її треба розглядати як складову більшовицької ідеології періоду сталінізму

«вороги народу, включно з тими, хто маскувався під комуністів - усюди. Пильність завжди і скрізь» [3, с. 213]. Тому в ході цих перевірок завжди знаходили так званих ворогів народу в особі голів колгоспів, селян-одноосібників, пересічних колгоспників - «розкрадачів народного добра» у вигляді кількох кілограмів картоплі, зерна, соломи тощо, яких не тільки судили, але й піддавали публічному паплюженню на сторінках місцевих газет.

Результати перевірок спеціальних комісій використовувалися також як аргумент для «впорядкування карткової системи в області з метою економії витрачання хліба», адже за офіційними даними, по області тільки «у вересні незаконно було взято на забезпечення 11747 осіб робітників, службовців та утриманців і таким чином було перевитрачено 100 т хліба, 700 кг крупи, 750 кг мяса, 200 кг жирів, 200 кг цукру» [5. арк. 1,31]. Цинізм влади виявлявся й у тому, що населення, залежно від «важливості» штучно поділялося на «контингенти», одні з яких отримували харчовий пайок в період голоду (наприклад, регіональна партійно-радянська номенклатура, частина інтелігенції, «робітники цукрових заводів, лісоруби,

торф'яники» [5, арк. 7]), а інші, насамперед селяни, були його позбавлені.

Значна увага приділялася роботі органів прокуратури. Обласні очільники більшовицької партії категорично вимагали посилення жорстких заходів проти порушників «соціалістичної законності», аж до «розстрілу і публікації в газетах виконання вироку». З метою покращення роботи прокуратури пропонувалося надати допомогу її працівникам «шляхом щоденного вимагання жорсткої відповідальності самих працівників прокуратури, суду в швидкому проведенні слідства і шляхом надання практичної допомоги, можливо шляхом *посилання комуністів для того, щоб швидше розібратися в справах* (виділення наше. - Автор)» [5. арк. 13]. Заклики до втручання партійних функціонерів у професійну діяльність юридично незалежного органу влади ні у кого з присутніх не викликали ні здивування, ні застереження.

У стенограмі наради секретарів райкомів КП(б)У від 3 листопада 1946 року жодного разу не згадується голод, однак є чимало опосередкованих свідчень про

його наявність. Насамперед, зафіксовано факт відбирання хліба «з насіннєвих фондів» та повторне вичерпання зернових ресурсів з колгоспних комор, оскільки в листопаді вже йшла мова про «організацію ефективного пошуку хліба в колгоспах, котрі вже виконали плани хлібопоставок». Влада розуміла, що, незважаючи на всі свої зусилля, покращити показники виконання держпоставок за рахунок колективних господарств їй не вдасться, тому звернула свою увагу на «так званий одноосібний сектор, колгоспників, службовців», вважаючи, що «господарства колгоспників, котрі сіяли хліб на присадибних ділянках, мають прекрасний урожай, а хліб вони не здають і до них примиренське ставлення та відсутність вимогливості» [5, арк. 34]. Саме ця категорія сільського населення в період хлібозаготівельної кризи восени 1946 р. та наступаючого голоду стала черговою жертвою репресивної більшовицької політики.

Отже, аналіз опрацьованих нами документів, дає підстави стверджувати, що восени 1946 року більшовицька влада повною мірою володіла інформацією про наявність ознак голоду на Житомирщині. Тим не менше, регіональні високопосадовці своє головне завдання вбачали не у тому, щоб запобігти його появі, а всіма можливими способами виконати план хлібопоставок державі, що в недалекому майбутньому мало наслідком смерть тисяч мешканців краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Держархів Житомирської області. - Ф. П-76. - Оп. 2. - Спр. 487.
2. Держархів Житомирської області. - Ф. П-76. - Оп. 1. - Спр. 425.
3. Роберт Сервіс. Товариші. Комунізм: світова історія / Роберт Сервіс. - Київ, 2012. - 616 с.
4. Гойченко Д. Красний апокаліпсис: сквозь раскулачивание и голодомор. / Дмитрий Гойченко. - Київ, 2013. - 400 с.
5. Держархів Житомирської області. - Ф. П-76. - Оп. 1. - Спр. 426.